

ОСОБЛИВОСТІ МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ ЕКОНОМІКО-ПРАВОВИХ ДИСЦИПЛІН В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

FEATURES OF TEACHING METHODS OF ECONOMIC AND LEGAL DISCIPLINES IN INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION

Кузнецова Л.В., к.ю.н., доцент,
т.в.о. декана факультету права та гуманітаристики
Східноєвропейський університет імені Рауфа Аблязова

У статті автором робиться спроба висвітлити сучасні особливості методики викладання економіко-правових дисциплін для здобувачів вищої освіти. Дається характеристика освітнім компонентам, що потребують поглибленого вивчення економіко-правових дисциплін. В статті проаналізовано Стандарт підготовки здобувачів вищої освіти спеціальності 051 «Економіка». Окреслено, що реалії сьогодення вимагають від викладача зосередження змісту та технологій викладання на розвиток індивідуальності здобувача вищої освіти, формування у здобувача вищої освіти «особистісної нестандартності» як майбутнього фахівця, що в подальшому вплине на його бажання щодо професійного зростання та вдосконалення власної професійної майстерності. Не останнє місце в цьому формуванні належить економіко-правовій підготовці та орієнтації майбутнього економіста в правовому полі.

Автором зазначено, що Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2023 року спрямована на підготовку кадрів нового покоління, удосконалення системи освіти щодо формування високого рівня професійної компетентності майбутніх спеціалістів.

Перед викладачем економіко-правових дисциплін постає вимога створити свою власну методику викладання, що буде включати в себе осмислення юридичної термінології, орієнтація в законодавчій базі, складання документів юридичного характеру. При цьому навчальний процес не повинен виходити від традиційних форм його проведення (лекції, практичні та семінарські заняття, заняття в спеціалізованих лабораторіях та тренінгових кабінетах) та поза аудиторної роботи (в першу чергу – самостійної роботи).

В статті наголошено, що методика викладання економіко-правових дисциплін має бути мобільною і враховувати всі виклики та негаразди в суспільстві, пов'язані з пандемією та повномасштабним вторгненням ворога на територію України.

Ключові слова: навчальний процес, вища освіта, методи навчання, методика викладання, стандарт вищої освіти, освітній компонент, юридичний термін.

In the article, the author attempts to highlight the modern features of the teaching methodology of economic and legal disciplines for students of higher education. Educational components that require in-depth study of economic and legal disciplines are characterized. The article analyzes the Standard of training for applicants of higher education, specialty 051 "Economics". It is outlined that today's realities require the teacher to focus the content and teaching technologies on the development of the individuality of the student of higher education, the formation of "personal non-standard" in the student of higher education as a future specialist, which will later affect his desire for professional growth and improvement of his own professional skills. Not the last place in this formation belongs to the economic and legal training and orientation of the future economist in the legal field.

The author states that the Strategy for the Development of Higher Education is aimed at training a new generation of personnel, improving the education system for the formation of a high level of professional competence of future specialists.

A teacher of economic and legal disciplines faces the requirement to create his own teaching methodology, which will include understanding legal terminology, orientation in the legislative base, drafting legal documents. At the same time, the educational process should not depart from the traditional forms of conducting it (lectures, practical and seminar classes, classes in specialized laboratories and training rooms) and outside classroom work (first of all, independent work).

The article emphasizes that the method of teaching disciplines should be mobile and take into account all the challenges and troubles in society associated with the pandemic and the full-scale invasion of the enemy on the territory of Ukraine.

Key words: educational process, higher education, teaching methods, teaching method, standard of higher education, educational component, legal term.

Постановка проблеми. Сучасні виклики в українському суспільстві, пов'язані з інтеграцією України до Європи висунили вимоги щодо модернізації та підвищення якості вищої освіти. Так, як побудова європейського освітнього середовища має здійснюватися за допомогою сучасних технологій та моделей навчання, прогресивних нововведень та методики викладання освітніх компонентів. В усіх економічно-розвинених країнах правова освіта займає вагомий позицію, так як вона не лише забезпечує країну компетентним фахівцем, а й сприяє у формування знань, вмінь та навичок необхідних висококваліфікованому фахівцю економічних спеціальностей.

Аналіз наукових досліджень. Питанням методики викладання економіко-правових дисциплін для здобувачів вищої освіти свого часу займалися: Гаврилюк А.М., Гайдайчук Н.П., Галушак І.С., З.Г. Гонтар, Захарова В.В., Купчак М.Я., Любченко М.І., Нестеренко О.М., Повстин О.В., Тітенко І.М. Проте, із врахуванням тривалих реформ вищої освіти та наблизенням останньої до європейський стандартів проблематика сучасної методики викладання освітніх компонентів залишається актуальною.

Мета статті полягає в дослідженні за допомогою загальних та спеціальних методів наукового пізнання

методики викладання економіко-правових дисциплін для здобувачів вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Будь який процес навчання не можливий без застосування прийомів та способів за допомогою яких здобувачі вищої освіти мають змогу оволодіти новими знаннями, розумово розвиватися та формувати для себе необхідні пізнавальні якості, що необхідні для формування особи як професіонала. Під методом навчання прийнято розуміти сукупність прийомів і засобів за допомогою яких досягається поставлена мета, в даному випадку – оволодіння освітнім компонентом. Основною вимогою методу навчання є послідовність дій викладача та здобувача вищої освіти на лекційних та практичних заняттях, що спрямовані на досягнення як навчальної цілі так і виховної. Адже, до функцій методів навчання належить не лише освітня, а й виховна, мотивуюча, розвиваюча та контрольна.

В Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2023 роки зазначено, що забезпечення якості вищої освіти є одним з фундаментальних принципів Європейського простору вищої освіти. Поняття «якість вищої освіти» охоплює відповідність вищої освіти визначеній місії (меті), набору стандартів чи критеріїв, позитивні

зміни у підготовці студентів або особистісному зростанні, прозорість, підзвітність, досконалість. Швидкі зміни, що відбуваються у суспільстві, технологіях, вимагають від фахівців як професійних, так і загальних компетентностей, зокрема здатності навчатися, критично та системно мислити, програмувати, працювати в умовах невизначеності, креативності, міжгалузевої комунікації, мультикультурності та володіння кількома мовами. Світовими трендами майбутнього є міждисциплінарність (мультидисциплінарність) освітніх і дослідницьких програм, свобода вибору і формування індивідуальної освітньої траєкторії [1].

Так, як методи навчання є способом здобуття нових знань, тому їх прийнято класифікувати за певними ознаками, зокрема:

- методи організації і здійснення навчально-викладацької діяльності;
- методи стимулювання і мотивації навчально-пізнавальної діяльності;
- методи контролю і самоконтролю у навчанні.

Підготовки спеціалістів економічної сфери вимагає нових підходів у плануванні та здійсненні навчання. Особливої ваги набуває процес викладання дисциплін економіко-правового спрямування. У стандарті вищої освіти України: перший (бакалаврський) рівень, галузь знань 05 «Соціальні та поведінкові науки», спеціальність: 051 «Економіка» однією із загальних компетентностей є здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні (ЗК1) [2].

Як зазначено в Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2023 роки метою (місією) вищої освіти в Україні є інтелектуальний, культурний і професійний розвиток особистості, формування якісного людського капіталу та згуртування суспільства для утвердження України як рівноправного члена європейської спільноти, розбудова ефективної інноваційної конкурентоспроможної економіки та забезпечення високих стандартів якості життя [1].

Саме тому, економіко-правове навчання не може обмежуватись лише інформаційно-просвітницьким процесом. Воно повинно зорієнтувати економіко-правову поведінку майбутнього фахівця в сучасному суспільстві в частині добросовісного дотримання загальних стандартів правомірної поведінки. Загальне економіко-правове виховання має за мету формування у громадян України правового світогляду, який можна охарактеризувати як узагальнений погляд на світ права як на ідею належного в контексті історичного, соціокультурного, онтологічного, аксіологічного аспектів.

Варто погодитися із думкою О.Є. Спиридонової, проте, що у процесі формування правосвідомості умовно було виділено три етапи. Педагогічний аспект формування правосвідомості спрямовано на формування когнітивного компонента правосвідомості. Це ґрунтувалося на застосуванні диференційованого підходу у правовому навчанні здобувачів освіти, який передбачав необхідність акцентувати увагу на майбутні технічні спеціальності, що дозволило забезпечити поглиблене вивчення права, що сприяє формуванню стійкої мотивації навчання та підтвердження усвідомленого вибору майбутньої професії. Другий етап передбачав формування ціннісно-орієнтованого компонента правосвідомості. Сутність його полягала у встановленні місця правових цінностей у спільній особистісній ієрархії цінностей бакалаврів. Третій етап спрямовано на формування поведінкового компонента правосвідомості [3, с.164]. Правова установка відіграє провідну роль і несе основне навантаження у забезпеченні правомірної поведінки молодих людей у реальній життєвій ситуації.

Рівень професійної підготовки майбутнього спеціаліста залежить від набуття ним у закладі вищої освіти широкого обсягу знань з різних навчальних курсів та дисциплін. Особа, яка здобула вищу освіту повинна фахово реагувати на виклики сучасності, знаходити порозуміння з представниками інших культур, національностей, релігій соціальних і професійних груп, вона повинна вміти слухати та розуміти інших, формувати й захищати свої погляди; осмислювати позиції і толерантно до них ставитися; постійно підвищувати свою кваліфікацію, а для цього вміти навчатися, самостійно здобувати й оцінювати інформацію, бути відкритою для нових ідей і неочікуваних думок.

Виходячи зі стандарту вищої освіти України: першого (бакалаврського) рівня, галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки», спеціальності: 051 «Економіка» цілями навчання є: підготовка фахівців, які володіють сучасним економічним мисленням, теоретичними знаннями і практичними навичками, необхідними для розв'язання завдань предметної області. Стосовно методів, то стандарт виокремлює: загальнонаукові методи пізнання та дослідницької діяльності, математичні та статистичні методи економічного аналізу, економіко-математичне моделювання, інформаційно-комунікаційні технології досліджень, розповсюдження, та презентацій результатів досліджень [2].

Як справедливо вважає А.М. Гаврилук до цілей правового навчання майбутніх економістів належать:

- підвищення рівня економіко-правової культури майбутнього фахівця;
- виховання економіста, здатного відстоювати й захищати свої та чужі законні інтереси, формування його активної громадянської позиції;
- формування навичок правомірної поведінки, повага законів країни та знання міжнародного комерційного права;
- вивчення національних і демократичних традицій і цінностей, на базі яких відбувається вдосконалення економіки та права або формування його нових установок [4, с. 201].

В процесі підготовки майбутніх фахівців економічного напрямку слід враховувати, що Стандарт носить прикладний характер тому викладачу необхідно впроваджувати у підготовку студентів: розуміння принципу верховенства права; тлумачення економіко-правових норм; опанування способів вирішення економічних спорів; розв'язання правових казусів; вирішення ситуаційних задач, з використання кейс-технологій; впровадження ділової етики та розуміння відповідальності перед суспільством; прийняття етичних рішень та опанування стандартів професійної взаємодії з клієнтами, колегами, органами влади.

Викладач пояснює студентам програмний матеріал, вводить в їх свідомість нові елементи знань, повідомляє економіко-правову інформацію різними способами із використанням сучасних засобів навчання – репродуктивний метод. За допомогою системи логічно взаємопов'язаних питань викладач організовує діяльність студентів так, щоб вони неодноразово відтворили раніше пройдений матеріал – метод проблемного викладу. Викладач в процесі організації занять моделює у середовищі студентів певну проблемну ситуацію та пропонує її вирішення кількома варіантами і обирає найбільш раціональний – евристичний метод. Цей метод орієнтує студентів на виконання окремих кроків пошуку відповіді на складне, структуроване завдання – дослідницький метод. Цей метод розвиває інтерес до навчання та забезпечує творче застосування вмінь та знань [5, с. 201].

На думку В. Захарової фахівець будь-якої професії повинен володіти двома типами навичок – це *hard* (tech) skills та *soft* skills. *Hard* (tech) skills – це професійні, технічні навички, що пов'язані з діяльністю в сфері формалізованих технологій. *Soft* skills – це навички, прояв яких складно відстежити і наочно продемонструвати.

Основні складові soft skills викладача:

– комунікаційні навички – здатність чітко та зрозуміло висловлювати свої думки, слухати та розуміти співрозмовника;

– здатність працювати в команді – вміння співпрацювати з колегами та студентами, дотримуватися ролей та взаємно підтримувати один одного;

– емпатія – здатність розуміти та співпереживати почуттям студентів, виявляти зацікавленість у їхніх потребах та бажаннях;

– толерантність – здатність приймати різноманітність та розуміти культурні та соціальні різниці між студентами;

– креативність – здатність застосовувати різноманітні методи та прийоми викладання, забезпечуючи інноваційність та цікавість занять;

– організованість – здатність планувати та організовувати свою роботу, ефективно використовувати час та ресурси;

– адаптивність – здатність адаптуватися до різних ситуацій та змін, виявляти гнучкість у роботі та викладанні [6, с. 183–184].

Отже, методика викладання економіко-правових дисциплін включає в себе зміст, методи, прийоми, засоби та форми організації навчання в закладах вищої освіти. У процесі навчання викладачеві слід розрізнити тісно пов'язані між собою складові: 1) зміст навчання; 2) викладання; 3) навчання.

В процесі вивчення економіко-правових дисциплін перед студентами постає завдання оволодіння економічною та юридичною термінологією, про що говорить і ЗК5 Стандарту вищої освіти України: першого (бакалаврського) рівня, галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки», спеціальність: 051 «Економіка» Здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово. Особливим проявом функціонування мови є терміносистеми, які через відносну закритість термінологічного поля і його співвіднесеність з певною сферою людської діяльності складаються з відносно легко встановлюваної кількості номінативних одиниць [2].

Мова – це система, яка перебуває в постійному русі, тому на всіх її рівнях відбуваються зміни. Однак якщо імпульси розвитку окремих рівнів, наприклад фонетичного, закладені у внутрішній тканині самої мови, то збагачення її лексичного складу зумовлене також і дією позамовних чинників. Особливо інтенсивно змінюється лексичний склад на зламі історичних епох. Слід зауважити, що процес розбудови сучасної економічної термінології, пов'язаної з ринковими відносинами, в процесі яких з'являються нові термінологічні одиниці переосмислюється значення вже відомих найменувань економічних понять, частина термінів відходить до пасивного пласту лексики. Лише згодом буде з'ясовано, які з них знайдуть своє місце в центрі терміносистеми, а які відійдуть на периферію її лексичного складу [7].

На відміну від економічної термінології, юридичний термін в своїй більшості походить від часів пану-

вання римського права, меншою мірою схильний до змін та характеризує собою слово або словосполучення, яке виступає узагальненим найменуванням певного правового поняття або поняття, яке не є правовим, але в результаті функціонування у сфері юриспруденції набуває специфічних значеннєвих відтінків, вводиться в обіг представниками юридичної науки або законодавцем, характеризується емоційною нейтральністю та відносною стійкістю [8, с. 39].

Дослідник О.М. Нестеренко наводить класифікацію педагогічних технологій, які найбільш часто використовуються під час вивчення правових дисциплін:

– структурно-логічні технології: постулова організація системи навчання, що забезпечує логічну послідовність постановки і вирішення дидактичних завдань на основі поетапного відбору їх змісту, форм, методів і засобів із урахуванням діагностування результатів;

– інтеграційні технології: дидактичні системи, що забезпечують інтеграцію міжпредметних знань і вмінь, різноманітних видів діяльності на рівні інтегрованих курсів (у тому числі електронних);

– професійно-ділові ігрові технології: дидактичні системи використання різноманітних «ігор», під час проведення яких формуються вміння вирішувати завдання на основі компромісного вибору (ділові та рольові ігри, імітаційні вправи, індивідуальний тренінг, комп'ютерні програми);

– тренінгові засоби: система діяльності для відпрацювання певних алгоритмів вирішення типових практичних завдань за допомогою комп'ютера (психологічні тренінги інтелектуального розвитку, спілкування, розв'язання управлінських завдань);

– інформаційно-комп'ютерні технології, що реалізуються в дидактичних системах комп'ютерного навчання на основі діалогу «людина-машина» за допомогою різноманітних навчальних програм (тренінгових, контролюючих, інформаційних тощо); – діалогово-комунікаційні технології: сукупність форм і методів навчання, заснованих на діалоговому мисленні у взаємодіючих дидактичних системах суб'єкт-суб'єктного рівня [9, с. 211].

Варто погодитися з тезою дослідників Тітенко І.М., Гайдичук Н.П. про те, що сучасний процес навчання повинен мати спрямованість у майбутнє; побудову нового типу стосунків між педагогом і слухачем, де стосунки мають втрачати характер примусу і підлеглості та набувати характеру співтворчості, рівної взаємодії, взаєморегуляції, взаємодопомоги; домінування у процесі навчання індивідуально-особистісних начал.

Висновок. Сучасні виклики в освітній сфері висувають перед суспільством нові вимоги до підготовки фахівців економічної сфери і саме динамічна та модернізована методика освітнього процесу має постати тим механізмом, за допомогою якого здобувач вищої освіти отримає необхідних набір знань, умінь та навичок необхідних для галузі економіки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про схвалення Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022 – 2023: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 лютого 2022 року № 286-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80#Text>
2. Про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальністю 051 «Економіка» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти: Наказ Міністерства освіти та науки від 13.11.2018 р. № 1244. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishchaosvita/zatverdzeni%20standarty/2021/07/28/051-Ekonomika-bakalavr.28.07-1.pdf>
3. Спиридонова О.Є. Особливості підвищення рівня правової компетентності бакалаврів технічних спеціальностей в умовах коледжу. *Науковий часопис НПУ ім. М.П.Драгоманова*. 2021. Випуск 83. С. 161–165.
4. Гаврилюк А.М. Методи й технології викладання правових дисциплін у професійній підготовці майбутніх економістів. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. Зб. наук. пр. № 40, 2014. С. 200–205.
5. Купчак М.Я., Повстин О.В., Гонтар З.Г. Методика викладання правових дисциплін у вищих навчальних закладах ДСНС України. *Вісник ЛДУ БЖД*. 2016. № 13. С. 196–205.
6. Захарова В.В. Формування педагогічної майстерності та SOFT SKILLS викладачів правових дисциплін. *Слово і справа Антона Макаренка: український та європейський контексти*: матеріали XXII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 16–17 березня 2023 р.). «Управлінська майстерність керівника закладу освіти», «Управління проектами у сфері науки, освіти, інновацій та інформатизації»,

«Управління інноваційною діяльністю в освіті та у виробництві»: матеріали Всеукр. наук.-практ. семінарів (м. Полтава, 16–17 березня 2023 р.) / за заг. ред. М. В. Гриньової. Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2023. С. 182–184.

7. Пілецька Н. Економічна термінологія як об'єкт дослідження. URL: https://vlp.com.ua/files/37_11.pdf

8. Любченко М.І. Юридична термінологія: поняття, особливості, види: монографія. Харків: ТОВ «ВИДАВНИЦТВО ПРАВА ЛЮДИНИ», 2015. 280 с.

9. Нестеренко О.М. Проблеми викладання правових дисциплін у ВНЗ неюридичного спрямування. *Удосконалення навчально-виховного процесу в вищому навчальному закладі*. Збірник науково-методичних праць. Таврійський державний агротехнологічний університет. Випуск 19. Мелітополь, 2016. С. 208–213.

10. Тітенко І.М., Гайдайчук Н.П. Інноваційні методики викладання дисциплін у юридичній освіті. *Сучасні тенденції розвитку науки та освіти в умовах євроінтеграції*: Міжнародна науково-практична конференція, м. Вінниця, 29–30 березня 2022 р.: тези та статті / ред.кол.: Дробовський А.Г., Дибчук Л.В. та ін. – Вінниця: Вінницький кооперативний інститут, 2022. С. 282–204.